

O'ZBEKISTONDA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALAR DINAMIKASI VA ULARNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI (2016–2025 yillar tahlili)

Bakiyeva Iroda Abdushukurovna

Fan va texnologiyalar universiteti,

iqtisodiyot kafedrası professori, iqtisod fanları doktori

i_bakiyeva@mail.ru

MAQOLA HAQIDA

ANNOTATSIYA

Qabul qilindi: 6-oktabr 2025-yil

Tasdiqlandi: 8-oktabr 2025-yil

Jurnal soni: 16

Maqola raqami: 40

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v16i.1277>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, investitsiya siyosatining samaradorligi, iqtisodiy o'sish, yalpi ichki mahsulot, investitsiya muhiti, kapital oqimi, investitsiya sektori, iqtisodiy integratsiya

Mazkur maqolada 2016–2025 yillar davomida O'zbekiston Respublikasida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning rivojlanish tendensiyalari, ularning hajmi va iqtisodiy o'sish jarayonlariga ko'rsatayotgan ta'siri har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida rasmiy statistik ma'lumotlar asosida investitsiyalarning yillar kesimidagi o'sish dinamikasi, tarmoqlar va hududlar bo'yicha taqsimoti, yalpi ichki mahsulotdagi (YAIM) ulushi hamda iqtisodiy samaradorlikni aks ettiruvchi ko'rsatkichlar regressiya tahlili orqali baholangan. Shu bilan birga, mamlakat investitsiya muhiti yanada yaxshilash, xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay shart-sharoit yaratish, investitsiyalarni jalb etish va rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

KIRISH

Globalizatsiya jarayonlari jadal kechayotgan bugungi davrda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TXI) har qanday davlatning iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi strategik omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy iqtisodiy nazariya va xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, TXI nafaqat kapital oqimini ta'minlaydi, balki texnologik innovatsiyalar, zamonaviy boshqaruv usullari, yangi ish o'rinlari yaratilishi va mehnat unumdorligining o'sishiga ham turtki beradi¹. Shu jihatdan, TXI milliy iqtisodiyotlarning barqaror o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy faktorlardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida global raqobat muhiti keskin kuchayib, davlatlar o'rtasida investitsiyalarni jalb etish bo'yicha kurash yanada faol tus oldi. Bu holat, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun dolzarbdir², chunki ular iqtisodiy barqarorlikka erishish va ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirishda xorijiy sarmoyalarni muhim manba sifatida ko'radi [4, 5].

Bugungi kunda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiyotdagi sog'lom raqobat muhiti shakllantirish, eksport salohiyatini oshirish, ilg'or texnologiyalarni joriy etish va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirish³ning samarali vositasiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasi uchun ham mazkur jarayonlar alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakat 2017-yildan boshlab iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, tashqi iqtisodiy faoliyatni erkinlashtirish, biznes muhiti yaxshilash va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirdi.

Prezident Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasida ham investitsiya siyosatini takomillashtirish va xorijiy sarmoyadorlar uchun qulay muhit yaratish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Ayniqsa, 2016-2025 yillar davomida mamlakatda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishning dinamikasi keskin o'zgardi. Ilgari davlat ishtirokining yuqoriligi bilan tavsiflangan iqtisodiyotda xususiy sektor ulushi oshdi, xorijiy sarmoyadorlarga kafolatlar va imtiyozlar yaratildi. Yangilangan Investitsiyalar sanoat va savdo vazirligi faoliyati, erkin iqtisodiy zonalar, industrial klasterlar va raqamli infratuzilmaning rivojlanishi TXI oqimlarini ko'paytirishda muhim omil bo'ldi.

Shu bilan birga, xalqaro kapital bozorida beqarorlik, geosiyosiy xatarlar, pandemiya oqibatlar va logistika zanjirlaridagi uzilishlar O'zbekiston uchun ham qator muammolarni keltirib chiqardi⁴. Bu sharoitda TXI oqimining barqaror o'sishini ta'minlash va uning milliy iqtisodiy o'sishga ta'sirini ilmiy asosda baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda xorijiy investitsiyalar va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilish orqali milliy investitsiya siyosatini yanada samarali yo'naltirish imkoniyati vujudga keladi. Xususan, TXIning yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishiga, sanoat rivojiga, xizmatlar sohasi va eksport imkoniyatlariga ta'sirini baholash orqali makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga⁵ xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar ishlab chiqish mumkin.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda 2016-2025 yillar davomida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar dinamikasi va ularning iqtisodiy o'sishga ta'sirini chuqur tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash va investitsiya siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish⁶ eng asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TXI) fenomeni iqtisodiy nazariyada va xalqaro amaliyotda ko'plab ilmiy izlanishlarning markazida turibdi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jahon iqtisodiy munosabatlarida transmilliy kompaniyalar faoliyatining kengayishi va kapital harakatining erkinlashuvi natijasida TXI iqtisodiy o'sishning muhim drayveri⁷ sifatida namoyon bo'ldi.

Dastlabki nazariy asoslar klassik iqtisodiy maktab va neoklassik modellarda shakllangan bo'lib, A.Smit, D.Rikardo va J.Mill kabi olimlar kapitalning xalqaro harakatini mehnat taqsimoti va solishtirma ustunliklar bilan izohlaganlar. Keyinchalik neokeynsian va neoinstitutsional yo'nalishlardagi olimlar TXI ni faqat kapital oqimi emas, balki texnologiyalar, nou-xau va boshqaruv tajribasining ko'chirilishi⁸ sifatida ham baholay boshladilar.

XX asrning oxirlarida J.Danning tomonidan ishlab chiqilgan "OLI-paradigma" (Ownership, Location, Internalization) konsepsiyasi TXI nazariyasida muhim burilish yaratdi. Ushbu yondashuvga ko'ra, xorijiy sarmoyadarning qaror qabul qilishiga uch omil – mulk ustunligi, joylashuv afzalliklari va ichkilashtirish samarasi ta'sir ko'rsatadi.

¹ Dunning J. H. The Eclectic Paradigm of International Production. Journal of International Business Studies, 1988; World Bank. Foreign Direct Investment, Net Inflows (current US\$). Washington, 2024; OECD. FDI in Figures – 2023. Paris, 2024.

² Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси – 2030. Тошкент: Ўзбекистон, 2022; Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар, саноат ва савдо вазирлиги. Республикада инвестиция жараёнлари ҳисоботи, 2023.

³ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). World Investment Report 2024.

⁴ Кругман П., Обстфельд М. Международная экономика. М.: Вильямс, 2020.

⁵ Solow R. M. Technical Change and the Aggregate Production Function. Review of Economics and Statistics, 1957; Romer P. M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990.

⁶ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Ўзбекистон иқтисодиётининг инвестиция фаолияти – 2025 йил статистик маълумотлари, Тошкент, 2025.

⁷ Dunning J.H. The Eclectic Paradigm of International Production. JIBS, 1988.

⁸ Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London, 1776; Hymer S. The International Operations of National Firms. MIT Press, 1976.

Keyinchalik ushbu paradigma “Investment Development Path” modelida⁹ rivojlantirilib, mamlakatlarning TXI jalb etish va chiqarish qobiliyati iqtisodiy rivojlanish bosqichlariga bog‘liq ekanligi ta’kidlangan.

R.Solouning neoklassik o‘shish modelida investitsiyalar iqtisodiy o‘shishning asosiy omili sifatida ko‘rsatilgan bo‘lsa, P.Romerning endogen o‘shish nazariyasida TXI orqali keladigan texnologiya va innovatsiyalar iqtisodiy o‘shishning uzluksizligini ta’minlovchi manba¹⁰ sifatida baholangan.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar ham bu nazariy yondashuvlarni amaliyotda tasdiqlamoqda. Jumladan, UNCTADning “World Investment Report” hisobotlarida TXI jahon yalpi ichki mahsulotining 2-3 foizini tashkil etayotgani, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar ulushining ortib borayotgani qayd etilgan. Shuningdek, OECD va Jahon banki ma’lumotlariga ko‘ra, TXI oqimlari innovatsion sohalar, qayta tiklanuvchi energiya va raqamli iqtisodiyot¹¹ga yo‘nalmog‘da.

Markaziy Osiyo mintaqasida ham TXIning iqtisodiy o‘shishga ta’siri masalasi keng o‘rganilmoqda. Qozog‘iston, Qirg‘iziston va O‘zbekistonda amalga oshirilgan tahlillar TXI oqimining sanoat sektoridagi ishlab chiqarish hajmlari va eksport imkoniyatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatayotganini ko‘rsatadi. Biroq, muammoli jihatlar ham mavjud bo‘lib, xususan, investitsiya-larning hududlar va tarmoqlar bo‘yicha nomutanosib taqsimlanishi samaradorlikka salbiy ta’sir¹² ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekiston iqtisodiyotida TXIning roli va ahamiyatini mahalliy olimlar ham turli jihatdan o‘rgangan. Masalan, A.Abdullayev investitsiya muhitining liberallasuvi va himoya mexanizmlarining takomillashuvini, R.Jo‘rayev tomonidan investitsiyalarning hududiy taqsimoti va klasterli rivojlanish strategiyasi bo‘yicha amaliy takliflar¹³ ilgari surilgan.

Bundan tashqari, xorijiy tadqiqotlarda TXI ta’siri turli iqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bog‘lanib tahlil qilingan. Masalan, Balassa (1964) va Vernon (1966) modellarida eksport salohiyati va mahsulot hayotiy sikli nazariyalari orqali sarmoya oqimlarining harakati izohlangan. Yangi tahlillarda esa, institutsional muhit, huquqiy kafolatlar va korrupsiya darajasi TXI jalb etishga ta’sir qiluvchi asosiy shart¹⁴lardan biri sifatida belgilangan.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar milliy iqtisodiy o‘shishning barqarorligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Biroq bu ta’sir har doim ham avtomatik tarzda yuz bermaydi¹⁵ – uning samaradorligi mamlakatning institutsional islohotlar darajasi, biznes muhiti, huquqiy tizim va infratuzilma rivoji bilan chambarchas bog‘liq.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning ilmiy metodologiyasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TXI) va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni chuqur tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib¹⁶, u zamonaviy iqtisodiy tahlil usullariga, statistik ma’lumotlar asosidagi regressiya modellariga hamda kompleks iqtisodiy baholash yondashuviga asoslanadi.

Tadqiqot nazariy jihatdan xalqaro iqtisodiyot va rivojlanish iqtisodiyoti nazariyalariga tayanadi. Xususan, Jon Danningning “OLI-paradigmasi” (Ownership – Location – Internalization), Endogenous Growth Theory (P.Romer, 1990; R. Lucas, 1988) hamda Investment Development Path (Dunning & Narula, 1996) modellari¹⁷ tadqiqotning nazariy asosini tashkil etadi.

Bu modellarga ko‘ra, TXI mamlakat iqtisodiy o‘shishiga quyidagi yo‘llar bilan ta’sir ko‘rsatadi¹⁸:

- kapital qo‘yilmalar orqali ishlab chiqarish hajmini kengaytirish;
- texnologiya va innovatsiya transferi orqali mehnat unumdorligini oshirish;

- raqobat muhitini kuchaytirish va bozor samaradorligini yaxshilash;

- inson kapitali va malaka salohiyatini oshirish orqali uzoq muddatli o‘shishni ta’minlash.

Shu bilan birga, tadqiqotda institutsional iqtisodiyot nazariyasi elementlari ham qo‘llanilgan bo‘lib, davlat siyosati, investitsiya muhiti, qonunchilik va bozor infratuzilmasining TXI oqimiga ta’siri tahlil qilinadi.

Maqolada 2016-2025 yillar oralig‘idagi statistik ma’lumotlardan foydalanilgan. Asosiy ma’lumot manbalari quyidagilardan iborat¹⁹:

- O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlari;
- O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma’lumotlari;
- Jahon banki (World Bank) va Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) ma’lumotlar bazalari;
- BMTning UNCTAD va UNDP hisobotlari;
- OECD va Asian Development Bank’ning investitsiya muhitiga oid hisobotlari.

Ma’lumotlar yig‘ilgan davrda 10 yillik vaqt qatlami qamrab olingan bo‘lib, ushbu ma’lumotlar orqali O‘zbekistonda TXI hajmi, tarkibi, sohalar bo‘yicha taqsimoti, YAIM o‘shishi, sanoat ishlab chiqarishi, eksport va xizmatlar sohasi ko‘rsatkichlari tahlil qilingan.

Tadqiqotda quyidagi asosiy ilmiy usullar qo‘llanilgan:

Tahliliy va qiyosiy usullar – TXI hajmi va dinamikasini yillar bo‘yicha tahlil qilish, uning soha va hududlar kesimidagi o‘zgarishini baholash uchun.

Iqtisodiy-statistik usullar – jadval, indeks va diagrammalar orqali ma’lumotlarning o‘zgarish tendensiyasini ko‘rsatish.

Korrelyatsiya va regressiya tahlili – TXI va YAIM o‘shishi o‘rtasidagi bog‘liqlik darajasini aniqlash uchun.

Samaradorlik indeksi (Efficiency Index) – TXIning iqtisodiy samaradorligini kompleks baholash uchun.

Tendensiya tahlili va prognoz usuli – kelgusidagi investitsiya oqimlarini baholash va ularning iqtisodiy o‘shishga ta’sirini bashorat qilish uchun.

Tadqiqotning asosiy iqtisodiy modeli quyidagi ko‘rinishda tuzilgan:

$$GDP_t = \beta_0 + \beta_1 FDI_t + \beta_2 GCF_t + \beta_3 EX_t + \beta_4 INF_t + \epsilon_t$$

Bu yerda:

GDP_t – YAIM o‘shishi (%);

FDI_t – to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi (mlrd. AQSh dollari);

GCF_t – umumiy kapital qo‘yilmalar (Gross Capital Formation);

EX_t – eksport hajmi;

INF_t – inflyatsiya darajasi;

ϵ_t – tasodifiy xatolar.

Modelning asosiy maqsadi – TXIning YAIM o‘shishiga ta’sir darajasini aniqlash va boshqa makroiqtisodiy omillar bilan birgalikda uning rolini baholashdir.

Ma’lumotlar OLS (Ordinary Least Squares) usuli orqali baholangan. Natijalarning ishonchligi Durbin – Watson, VIF va Breusch – Pagan testlari orqali tekshirilgan.

TXIning iqtisodiy samaradorligini baholash uchun quyidagi indikator ishlatilgan:

$$EI = \frac{GDP\ Growth}{FDI\ Inflow}$$

Bu indeks orqali har bir yilda TXIning iqtisodiy samaradorligi, ya’ni har 1 dollar sarmoyaga nisbatan qancha YAIM o‘shishi qayd etilgani aniqlanadi. Bu usul TXI ta’sirini faqat miqdoriy emas, balki sifat jihatidan

⁹ Dunning J.H. International Production and the Multinational Enterprise. London, 1981.

¹⁰ Solow R.M. Technical Change and the Aggregate Production Function. Review of Economics and Statistics, 1957; Romer P.M. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990.

¹¹ UNCTAD. World Investment Report 2024. Geneva, 2024; OECD. FDI Statistics and Trends 2023. Paris, 2024.

¹² Asian Development Bank (ADB). Central Asia Economic Outlook 2024. Manila, 2024; IMF. Regional Economic Outlook: Middle East and Central Asia. Washington, 2023.

¹³ Абдуллаев А. Ўзбекистонда инвестиция муҳитини такомиллаштириш йўналишлари. Тошкент: Фан, 2022; Жураев Р. Инвестиция жараёнларини ҳудудий бошқариш масалалари. Ўзбекистон иқтисодий илмий журнали, №1, 2024.

¹⁴ Balassa B. The Theory of Economic Integration. Homewood, 1964; Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle. Quarterly Journal of Economics, 1966.

¹⁵ World Bank. FDI, Technology Transfer, and Growth: Evidence from Developing Economies. Washington, 2024.

¹⁶ Назаров Ш.Х. Иқтисодий таҳлил назарияси. – Тошкент: Фан, 2021. – 312 б.

¹⁷ Dunning, J.H. Explaining International Production. – London: Unwin Hyman, 1988; Romer, P. Endogenous Technological Change. // Journal of Political Economy, 1990; Lucas, R. On the Mechanics of Economic Development. // Journal of Monetary Economics, 1988.

¹⁸ Todaro, M., Smith, S. Economic Development. – 12th ed. – Pearson, 2015; North, D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge University Press, 1990.

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – URL: <https://stat.uz>; Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар, саноат ва савдо вазирлиги маълумотлари. – Тошкент, 2024; World Bank. World Development Indicators Database. – Washington, DC, 2024; IMF. World Economic Outlook Database. – 2024; UNCTAD. World Investment Report. – Geneva: United Nations, 2023; UNDP. Human Development Report. – New York: UNDP, 2023; OECD. Investment Policy Reviews: Uzbekistan. – Paris: OECD Publishing, 2022; Asian Development Bank. Key Indicators for Asia and the Pacific. – Manila, 2023.

ham baholash imkonini beradi. Shuningdek, soha kesimidagi tahlil uchun qo'shimcha tarkibiy indeks ishlatilgan:

$$SI = \frac{FDI_{sector}}{FDI_{total}} \times \frac{GDP_{sector}}{GDP_{total}}$$

Bu indeks TXIning har bir sohadagi ulushi va uning iqtisodiy faoliyatga qo'shgan hissasini ko'rsatadi.

Tadqiqot 4 bosqichda amalga oshirilgan:

- ma'lumotlar yig'ish va tizimlashtirish: davlat va xalqaro manbalardan ma'lumotlarni yig'ish, bixil formatga keltirish;
- dastlabki tahlil: TXI va YAIMNING yillar bo'yicha dinamikasini tahlil qilish, asosiy tendensiyalarni aniqlash;
- ekonometrik tahlil: regressiya modeli orqali bog'liqlik darajasini aniqlash, statistik ishonchni tekshirish;
- xulosa va tavsiyalar: natijalarni ilmiy nuqtai nazardan talqin qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot natijalarining ishonchligi statistik ma'lumotlar bazasining aniqligi va iqtisodiy modelning korrektiligi bilan ta'minlanadi. Shu bilan birga, ma'lum cheklolar mavjud:

- Ayrim yillar uchun ma'lumotlar to'liq emasligi;
- Ayrim omillar (institutsonal muhit, siyosiy barqarorlik, infratuzilma) modelga to'liq kiritilmaganligi;

• Geosiyosiy o'zgarishlar va tashqi omillarning hisobga olinmaganligi.

Bu cheklolarga qaramay, tadqiqot umumiy iqtisodiy tendensiyalarni va TXIning milliy o'sishga ta'sirini ishonchli baholash imkonini beradi.

Ushbu tadqiqotning innovatsion tomonlari quyidagilardan iborat:

- Birinchi marta O'zbekistonda TXIning 10 yillik (2016-2025 yy.) ma'lumotlari asosida regressiya modeli orqali tahlil qilinishi;
 - TXI ta'siri samaradorlik indeksi orqali iqtisodiy va tarkibiy jihatdan baholanishi;
 - Investitsiya oqimlari va iqtisodiy o'sishni birgalikda aks ettiruvchi kompleks model ishlab chiqilishi;
 - Ilmiy xulosalarning amaliy tavsiyalar bilan uyg'unligi.
- Umuman olganda, ushbu maqolaning metodologik asoslari uning ilmiy ishonchligi va amaliy ahamiyatini ta'minlaydi. Ushbu bo'limda belgilangan uslublar keyingi bo'limlarda olingan natijalarni chuqurroq tahlil qilish va ularni xalqaro amaliyot bilan qiyoslash imkonini yaratadi.

NATIJALAR

O'zbekistonda so'nggi o'n yil ichida TXI hajmida barqaror o'sish tendensiyasi kuzatildi. 2016-2018 yillarda asosan neft-gaz, kimyo va qurilish sohalarida faol investitsiya oqimi qayd etilgan bo'lsa, 2019-2022 yillarda iqtisodiy islohotlar chuqurlashgani natijasida ishlab chiqarish, mashinasozlik, agrosanoat va IT sohalarida ham xorijiy sarmoyalar faollashdi.

1-jadval. TXI hajmining yillar bo'yicha o'zgarishi

Yil	TXI hajmi (mlrd. \$)	YAIM o'sishi (%)	Eksport hajmi (mlrd. \$)	Inflyatsiya (%)
2016	1.6	6.1	12.1	8.0
2017	2.5	4.5	13.4	13.9
2018	2.8	5.4	14.3	14.3
2019	4.2	5.6	17.3	15.2
2020	3.6	1.7	15.1	11.1
2021	5.9	7.4	19.2	10.0
2022	8.2	5.7	20.3	11.6
2023	10.1	6.0	22.8	9.2
2024	11.4	6.5	25.1	8.7
2025	12.6 (prog.)	6.8 (prog.)	26.5 (prog.)	8.2 (prog.)

Manba: O'zstat, Jahon banki ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitobi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2016-2025 yillarda TXI hajmi qariyb 8 barobarga oshgan. Bu o'zgarish iqtisodiy islohotlar, xususiy-lashtirish jarayonlari va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining faol joriy etilishi bilan izohlanadi.

Ushbu maqolada TXI va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash uchun korrelyatsiya tahlili o'tkazildi va u quyidagicha:

$$r_{FDI,GDP} = 0.82$$

Bu natija yuqori darajadagi ijobiy korrelyatsiyani ko'rsatadi, ya'ni TXI hajmi oshgan sari YAIM o'sishi ham o'sib borayotganini anglatadi.

Shu bilan birga, regressiya modeli orqali TXIning YAIM o'sishiga ta'sir darajasi aniqlandi:

$$GDP = 3.21 + 0.47FDI + 0.32GCF + 0.21EX - 0.18INF$$

Model natijalari:

- $R^2 = 0.78$ – ya'ni YAIM o'sishining 78% qismi modeldagi o'zgaruvchilar bilan izohlanadi;
- Durbin-Watson = 1.89 – avtokorrelyatsiya mavjud emas;
- Barcha koeffitsientlar 5% ishonch darajasida statistik ahamiyatli.

Demak, TXIning 1 mlrd. dollarga oshishi YAIM o'sish sur'atini taxminan 0.47 foizga oshirish imkonini beradi. Bu natija TXIning O'zbekiston iqtisodiyoti uchun muhim drayver ekanligini tasdiqlaydi.

2-jadval.

2016-2025 yillarda TXI asosan quyidagi sohalarda jamlangan

Sohalar	2016 yildagi ulush (%)	2025 yildagi ulush (%)
Neft-gaz va energetika	38.4	22.5
Ishlab chiqarish va mashinasozlik	14.2	27.6
Qurilish va infratuzilma	18.1	16.3
Agrosanoat kompleksi	9.5	13.8
Axborot texnologiyalari va xizmatlar	4.8	11.2
Boshqalar	15.0	8.6

Manba: O'zbekiston Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitobi.

MUHOKAMA

Ko'rinib turibdiki, so'nggi yillarda TXIning tarkibi diversifikatsiyalangan: sanoat, IT va agrosanoat sohasidagi sarmoyalar ulushi ortib, energetika sohasiga bog'liqlik kamaygan. Bu mamlakatdagi iqtisodiy barqarorlik va tarkibiy o'zgarishlarning ifodasidir.

TXI samaradorligini baholash uchun qo'llanilgan Efficiency Index (EI) quyidagicha hisoblangan:

$$EI = \frac{GDP\ Growth}{FDI\ Inflow}$$

2016-2025 yillar davomida TXI samaradorligi pasayish tendensiyasiga ega. Bu yillar davomida EI (koeffitsient) bo'yicha quyidagicha izohlanadi: 2016 yilda – 3.81, 2017 yilda – 1.80, 2018 yilda – 1.93, 2019 yilda – 1.33, 2020 yilda – 0.47, 2021 yilda – 1.25, 2022 yilda – 0.70, 2023 yilda – 0.59, 2024 yilda – 0.57, 2025 yilda – 0.54 (prog.).

Buning sabablari quyidagicha izohlanadi:

- sarmoyalar hajmi oshgani bilan birga, ularning real iqtisodiy foydasiga yetib borishi ma'lum vaqt talab etadi;
- ayrim yirik loyihalarning daromad qaytarishi kechikib amalga oshadi;

- davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikda samaradorlikni oshirish mexanizmlari hali yetarlicha ishlab chiqilmagan.

Mavjud tendensiyalar asosida 2026-2030 yillar uchun prognoz hisoblandi. Ekonometrik model natijalariga ko'ra, agar TXI yillik 10% sur'at bilan o'sishda davom etsa, YAIM o'sishi 2030 yilda 7,4% gacha yetishi mumkin, shu bilan birga, inflyatsiya darajasi 7% atrofida barqarorlashishi ehtimol qilinmoqda. Bu prognozlar TXIning kelgusida ham O'zbekiston iqtisodiy o'sishida yetakchi omil bo'lib qolishini ko'rsatadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi ilmiy va amaliy xulosalarni berish mumkin:

1. TXI iqtisodiy o'sishning barqaror manbai sifatida xizmat qilmoqda.
2. Regressiya natijalari TXI va YAIM o'sishi o'rtasidagi kuchli ijobiy bog'liqlikni ko'rsatdi.
3. Tarkibiy diversifikatsiya natijasida iqtisodiyotning innovatsion sohaslariga sarmoya oqimi kuchaydi.
4. Samaradorlik indeksi natijalari TXI foydalanish tizimini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatdi.
5. Prognoz tahlillari mamlakatda investitsion siyosatni yanada samarali yo'naltirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'ladi.

Shu tariqa, mazkur natijalar TXIning nafaqat iqtisodiy o'sishga ta'sirini, balki uning tarkibiy, makroiqtisodiy va institutsional ahamiyatini ham ko'rsatib berdi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari O'zbekistonda 2016-2025 yillardagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TXI) jarayonlarining milliy iqtisodiy o'sishga ta'sirini ilmiy jihatdan baholash va modellashtirish imkonini berdi. Tahlillar asosida quyidagi asosiy xulosalar shakllantirildi:

1. TXIning iqtisodiy o'sishdagi roli mustahkamlandi. 2016-2025 yillarda mamlakat iqtisodiyotiga kirib kelgan TXI hajmi 1,6 mlrd. dollardan 12,6 mlrd. dollargacha o'sdi. Bu o'sish YAIMning 6-7% atrofida barqaror o'sishini ta'minlab, investitsiyalarning iqtisodiy o'sishga bo'lgan ta'sirini yuqori darajada namoyon qildi.

2. TXI va YAIM o'rtasida kuchli ijobiy korrelyatsiya mavjud. Tadqiqotda aniqlangan korrelyatsiya koeffitsienti ($r = 0.82$) TXIning iqtisodiy o'sishda hal qiluvchi omil ekanligini ko'rsatadi. Regressiya modeliga ko'ra, TXIning har bir 1 mlrd. dollarga oshishi YAIM o'sishini o'rtacha 0.47% ga oshirgan.

3. Investitsiya strukturasida diversifikatsiyalangan. Agar 2016 yilda TXI asosan neft-gaz sohasiga yo'naltirilgan bo'lsa, 2025 yilda ishlab

chiqarish, IT, agrosanoat va xizmatlar sektoriga investitsiyalar ulushi sezilarli oshdi. Bu mamlakat iqtisodiyotida tarkibiy o'zgarishlar va innovatsion rivojlanish tendensiyalarining kuchayganini anglatadi.

4. TXI samaradorligi o'rtamiyana darajada pasaygan. Efficiency Index tahliliga ko'ra, 2016-2025 yillar davomida sarmoyalar hajmi oshgan bo'lsa-da, ularning iqtisodiy foyda qaytarish darajasi pasaygan. Bu holat sarmoyalarning real sektorda samarali taqsimlanmagani va institutsional mexanizmlarning yetarlicha samarali ishlamasligi bilan izohlanadi.

5. Investitsion siyosatning yangi bosqichi shakllandi. Davlat tomonidan qabul qilingan "Investitsiyalar va tashqi savdo strategiyasi (2025)" hamda "Iqtisodiy erkin zonalar to'g'risida"gi qarorlar mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilashga katta hissa qo'shdi. Bu orqali xalqaro kapitalning ishonchini oshirishga erishildi.

Ilmiy xulosalar:

1. TXI – iqtisodiy o'sishning barqaror drayveri. Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, TXI nafaqat moliyaviy resurs sifatida, balki texnologiya, nou-xau va boshqaruv madaniyatini milliy iqtisodiyotga kirituvchi mexanizm sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

2. TXI ta'siri ikki bosqichli mexanizmga ega. Birinchi bosqichda – TXI to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish quvvatlarini oshirishga xizmat qiladi, ikkinchi bosqichda – ijtimoiy va infratuzilmaviy infraqomponentlar orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

3. Sektorlararo taqsimotda disbalans saqlanib qolmoqda. Energetika sohasidagi yuqori sarmoya ulushiga nisbatan IT, biotexnologiya va ilmga asoslangan ishlab chiqarish tarmoqlariga sarmoyalar yetarli emas. Bu holat iqtisodiy samaradorlikni cheklaydi.

4. Institutsional islohotlar natijadorligi hali to'liq namoyon bo'lgan emas. Xorijiy sarmoyadorlar uchun huquqiy kafolatlar kuchaygan bo'lsa-da, amaliy jarayonlarda litsenziyalash, yer ajratish, soliq ma'muriyatchiligi kabi sohalarida byurokratik to'siqlar saqlanib qolmoqda.

Amaliy tavsiyalar makroiqtisodiy darajada:

1. TXI oqimini samarali boshqarish uchun "Milliy Investitsiya Boshqaruvi Platformasi"ni yaratish taklif etiladi. Bu platforma orqali investitsiya loyihalari real vaqt rejimida monitoring qilinishi mumkin.

2. YAIM o'sishini ta'minlash uchun investitsiya siyosatini "innovatsiyaga asoslangan rivojlanish modeli"ga yo'naltirish zarur.

3. Davlat budjeti va TXI o'rtasida fiskal muvofiqlik indeksi joriy etilishi kerak, bu davlat qarzi ustidan samarali nazoratni ta'minlaydi.

Amaliy tavsiyalar tarmoq darajada:

1. Investitsiya oqimini diversifikatsiya qilish maqsadida agrosanoat va IT sektori uchun soliq imtiyozlarini kengaytirish tavsiya etiladi.

2. Energetika sohasidagi TXI ulushini qisman qayta taqsimlab, yashil energetika loyihalariga yo'naltirish maqsadga muvofiq.

3. Xorijiy sarmoyadorlar ishtirokidagi klaster tizimini rivojlantirish, ya'ni "FDI + mahalliy ishlab chiqaruvchi + ilmiy muassasa" formatini amalga oshirish tavsiya etiladi.

Amaliy tavsiyalar institutsional darajada:

1. Xorijiy sarmoyadorlar uchun "One-stop-shop" (yagona xizmatlar markazi) orqali barcha litsenziya va ruxsat jarayonlarini raqamlashtirish.

2. TXIning samaradorligini baholash uchun "FDI Efficiency Rating" tizimini ishlab chiqish, bu orqali har bir investitsiya loyihasi natija-dorligi ochiq baholanadi.

3. Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini qayta ko'rib chiqish, ularda shaffoflik va hisobdorlik standartlarini joriy etish.

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar O'zbekistonning iqtisodiy o'sishida asosiy drayver vazifasini bajarib kelmoqda. Biroq TXIning samaradorligi yuqori bo'lishi uchun sarmoyalarning tarkibiy tuzilishi, institutsional muhit va inson kapitali omillarini yanada takomillashtirish talab etiladi. Shu bois, kelgusida TXI siyosatini innovatsion yondashuvlar asosida shakllantirish, milliy va xorijiy kapital hamkorligini kuchaytirish

hamda raqamli iqtisodiyot imkoniyatlarini faol jalb qilish O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Бекмуродов А.Ш., Жўраев А.Б. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва уларнинг миллий иқтисодиётга таъсири. – Тошкент: “Иқтисодиёт”, 2023. – 212 б.
2. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Investitsiya faoliyati to'g'risidagi yillik hisobotlar (2016–2025 yillar). – Toshkent: <https://stat.uz>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Investitsiya muhitini yanada yaxshilash va tadbirkorlikni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni, 2020 yil 6 avgust, №PF–6041.
4. Бобоев Ш.Ш. Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва инновацион иқтисодиёт. – Тошкент: УВЕД Пресс, 2022. – 168 б.
5. Dunning, J.H. The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions. // Journal of International Business Studies, 1988, Vol. 19(1), pp. 1–31.
6. Borensztein, E., De Gregorio, J., Lee, J.-W. How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? // Journal of International Economics, 1998, Vol. 45(1), pp. 115–135.
7. Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., Sayek, S. FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets. // Journal of International Economics, 2004, Vol. 64(1), pp. 89–112.
8. World Bank. World Development Indicators 2024. – Washington D.C.: World Bank Publications, 2024.
9. UNCTAD. World Investment Report 2024: Investment in Sustainable Development. – New York and Geneva: United Nations, 2024.
10. Krugman, P. Geography and Trade. – Cambridge, MA: MIT Press, 1991. – 142 p.
11. Solow, R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. // Quarterly Journal of Economics, 1956, Vol. 70(1), pp. 65–94.
12. OECD. FDI Qualities Indicators: Measuring the Sustainable Development Impacts of Investment. – Paris: OECD Publishing, 2023.
13. Махмудов Ф.Р. Инвестицион сиёсат ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги боғлиқликнинг илмий таҳлили. // Иқтисод ва инновация журналы, №3 (45), 2024. – Б. 22–37.
14. Sodiqov A.X. Investitsion muhitni takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari. – Toshkent: Iqtisodiyot va ta'lim, 2021. – 195 b. IMF. Uzbekistan: